

Úvod k Platónovi čtenému v řečtině

[Text v hranatých závorkách chybí v původní anglické verzi „Úvodu“.]

Při čtení Platóna nahlas v řečtině mi jde o to, otevřít možnost porozumění jeho řečtině s co nejmenším zásahem mateřštiny, a tak umožnit co nejúplnější prožití jeho díla. Zvukové záznamy jsem započal *Faidrem*, kterého v rozporu s převládajícím míněním odborníků považuji za Platónův první dialog. (Důvody pro toto mé datování lze nalézt v mém *The Lost Plato*.)

Pro zvukový záznam jsem dialog rozdělil do relativně krátkých úseků, celkem osmdesáti šesti, protože mi jde o to, číst každou větu tak, abych čtením smysl dané věty nezatemnil, nýbrž zpřístupnil a vyjasnil; čtení nahlas může totiž způsobit obě. Když jsem se pokusil o delší úseky, přestal jsem se plně soustředit a začal jsem dělat chyby. Totéž však platí i o poslechu. Při poslechu delších úseků je obtížné udržet pozornost, která je nezbytná k tomu, aby se neztratil myšlenkový sled čteného. Seběmenší ztráta koncentrace vede ke ztrátě toho či onoho slova, což vede ke ztrátě té či oné věty, a tak ke ztrátě všeho, co člověk do té chvíle pozorně sledoval.

Naslouchání Platónovi je velice náročné a předpokládá vysoký stupeň znalosti starořečtiny. Podněcovat a podporovat dosažení úrovně znalosti jež je k tomu potřebná, je hlavním úkolem, který jsem si předsevzal, zároveň mi však jde i o to, abych umožnil prožívat Platóna v originále i úplným začátečnickům. Proto jsem začal připravovat k jednotlivým zvukovým záznamům lexikální a gramatické průvodce. Místo toho, abych od studentů vyžadoval slovní a gramatickou analýzu čtených vět a jejich překlad do mateřštiny, podávám ke každému slovu jeho význam (činím tak s pomocí nejlepšího dostupného lexikonu Liddell & Scott, *A Greek-English Lexicon*), a každou větu gramaticky rozebírám (s pomocí již zmíněného lexikonu, Smythovy *Greek Grammar*, Goodwinovy *A Greek Grammar* a jeho *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*, jakož i Dennistonových *The Greek Particles*). Činím tak ve snaze umožnit porozumění každé větě v originále, kde mateřština hraje pouze pomocnou zprostředkující úlohu. Zatím jsem takto připravil průvodce k prvním šesti záznamům, které pokrývají úvodní část dialogu, až k Lysiovu erotickému paigniu (erotické hříčce). Věřím, že i ten nejnáročnější začátečník tu najde to, do čeho se pořádně zakousnout.

[Tyto průvodce ponechávám v angličtině. Řada gramatických výkladů, nezbytných pro toho, jehož mateřštinou je angličtina, je pro českého studenta přebytečná. Starořečtina má pět pádů, my jich máme sedm, a pochopit, co Platón dělá s podstatnými jmény je pro nás přirozeně srozumitelné, kdežto pro angličany nesmírně obtížné. Podobně je tomu se starořeckým aoristem, k němuž nám podává klíč náš dokonavý slovesný vid. Vzpomínám si, že jsem kdysi kdesi, ve svých počátcích, četl, že Curtiovi, jednomu z velkých německých pionýrů klasických studií devatenáctého století, umožnila znalost češtiny aorist pochopit. (Byl ze Sudet? Jak jinak se k češtině dostal?) Samozřejmě bych nesmírně uvítal, kdyby se učitelé starořečtiny a antické filozofie na některé z našich univerzit chopili úkolu připravit české lexikální a gramatické průvodce s náležitým přihlédnutím ke specifickým potřebám českých studentů.]

Klasická studia, především pak studia platónská, jsou dnes ve velice neblahé situaci. Veškerá významná klasická díla byla přeložena do všech evropských jazyků, do angličtiny ne jednou, ale mnohokrát, o Platónovi byly napsány velké knihy. Který učitel klasických studií může své studenty nadchnout myšlenkou, že významné dílo o Homérovi, Aischylovi, nebo Herodotovi je tím, co od nich s napětím očekává kulturní veřejnost? Který učitel antické filozofie může své studenty inspirovat představou, že budou-li opravdově poctivě usilovat o to, aby ovládli starořečtinu a dílo Platóna či Aristotela poznali v celé jeho hloubce, budou s to napsat o tom či onom z těchto dvou velikánů dílo, kterého je nezbytně zapotřebí? [To, co se dnes o nich píše, ať v češtině, angličtině, němčině, nebo jakémkoli jiném jazyce, jsou povětšinou odvary z odvarů. Znalost i těch nejpřednějších odborníků je natolik upadlá, že když začnou myslet na chvíli originálně, jsou vedle. Chcete-li doklady pro mé tvrzení, podívejte se na mého „Ztraceného Platóna“ *The Lost Plato* na mé webové stránce.]

Pokud klasická studia mají přežít v jakékoli podobě těchto studií důstojně, pak se jejich celkové zaměření musí radikálně proměnit. Tato studia stojí před otázkou, jak může studium Homéra a Herodota, Euripida a Aristofana, Platóna a Aristotela obohatit život těch, kdo se mu věnují, čím toto studium může přispět k jejich morálnímu a intelektuálnímu rozvoji. Jakmile si tuto otázku položíme v celé její závažnosti, stane se nám zřejmé, že úsilí o porozumění originálním textům bezprostředně v originále, s co možná nejmenší interferencí mateřštiny, je věcí zcela nezbytnou. Má-li být toho dosaženo, pak takové průvodce, jaké jsem zatím připravil pro prvních šest zvukových záznamů z četby Platónova *Faidra*, bude třeba připravit ke všem Platónovým dialogům, ke všem velkým dílům Aristotela, k Homérovi, Herodotovi a Thukydidovi, krátce řečeno, ke všem významným dílům starověkých Řeků. To si vyžádá usilovnou práci celé generace odborníků, jakmile si význam této práce uvědomí, a dojdou sluchu akademického vedení univerzit, čehož bude třeba, aby taková práce byla vůbec možná. Přístup k těmto dílům s pomocí podobných průvodců však bude pouze prvním krokem. Student, který si vážně předsevzal takto si svůj život obohatit, bude usilovat o to, aby se mu řecké texty počaly osvětlovat ze sebou samých. K tomu nepostačí číst dva tři Platónovy dialogy s pomocí zmíněných průvodců, nýbrž všechny jeho dialogy, a to ne jednou, ale mnohokrát, ne pouze Platóna, nýbrž veškerá velká díla starořeckých básníků, řečníků, a historiků.

[Možná tu někoho bude zajímat, jak jsem se já sám dostal k starořečtině. Do starořečtiny jsem se pustil až po té, co jsem dokončil studium filozofie na FFUK. Byl jsem redaktorem filozofie v Nakladatelství ČSAV. Jako můj první úkol mi na stůl přišly sloupcové korektury Patočkova *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Kniha je plná důležitých filozofických pojmů, které Patočka ponechává v originále, přepsané do latinky. Tu jsem po prvé pocítil svou neznalost starořečtiny jako velký nedostatek. Pak mi na stůl přišel Sobotkův a Cibulkův překlad druhého dílu Hegelových *Přednášek z dějin filozofie*. Dal jsem se do čtení, a moc jsem tomu nerozuměl. Řekl jsem si „Buď jsem pitomej já, a pro filozofii nemám buňky, nebo Hegel napsal snůšku nesmyslů.“ Vyžádal jsem si od Milana Sobotky originál, a tu se ukázalo, že chyba byla v překladu. Důkladně jsem proto revidoval prvních třicet stránek a vše jsem zanesl k Janu Patočkovi, který byl v té době na Filozofickém ústavě vedoucím sekce pro vydávání významných filozofických děl minulosti. Patočka se mnou stránky pečlivě prošel, a pak dosáhl toho, že jsem byl zproštěn všech ostatních úkolů, abych se tak mohl plně věnovat revizi překladu. Protože Hegelovy Přednášky jsou plné citátů v starořečtině, byl jsem tu neznalostí starořečtiny těžce handicapován, a úkol

revidovat překlad jsem na sebe vzal pouze pod podmínkou, že Patočka se mnou veškeré revidované stránky projde. Tím se mi otevřel rok nejkrásnějších a nejintenzivnějších prožitků, jaké mi filozofie mohla poskytnout. Hegel, jeden z největších filozofů všech dob, se tu myšlenkově střetává se Sókratem, Platónem a Aristotelem, a to vše jsem měl obohacené pravidelnými mnohahodinovými schůzkami s Patočkou. Když jsme spolu nad textem seděli, vždy přišla chvíle, kdy se Patočkovi rozsvítily oči, a o Sókratovi, Platónovi, Aristotelovi, nebo Hegelovi se rozpovídal. To byly chvíle vpravdě posvátné.

Já jsem v té době ještě své studium filozofie na fakultě neukončil, studoval jsem totiž dálkově. (Interní studium mi bylo uzavřeno, protože jsem byl v padesátých letech dvakrát uvězněn: odmítal jsem vojenskou službu – byl jsem uchvácen Tolstého teorií nenásilí, jakož i Gandhim, který z Tolstého nenásilí čerpal podstatný aspekt své satyagrahy.) Vedoucím mé diplomové práce byl docent Milan Machovec, který se v té době těšil důvěře ÚV KSČ. Když se mě Machovec zeptal, koho chci za oponenta, řekl jsem, že chci Patočku, který do té doby neměl na Karlovu univerzitu přístup. Machovec řekl, že to vedení fakulty nedovolí. Řekl jsem Milanovi, že žádného jiného oponenta nepřijmu, a tak Machovec Patočku prosadil. K obhajobě Patočka přišel se značným opožděním, a tak se před mou obhajobou dostala na řadu obhajoba, kde jinému Machovcovu studentu oponoval Karel Mácha. Když Mácha procházel kolem mě a Milana, procedil mezi zuby? “Milane, jak se mohlo stát, že Patočkovi bylo dovoleno překročit práh této fakulty?”

Patočka ukázal komisi, co znamená skutečná oponentura, a já ukázal, co znamená skutečná obhajoba. Ani Milan Machovec, ani předsedající zkušební komise nevěděli, co se děje. Zřejmě nic podobného v životě nezažili. Když jsem svou obhajobu skončil, předseda komise vstal, a začal povídat, že vzhledem k závažnosti oponentových připomínek budu musit práci přepracovat a znovu požádat o možnost obhajoby. Tu Patočka povstal: “Promiňte pane předsedo, tu jde o nedorozumění, já práci klasifikuji na výbornou.”

Když jsem se pak znovu s Patočkou setkal, ptal jsem se ho, co bych měl podle jeho soudu dělat: “Buď se dám na cestu spojení filozofie s přírodními vědami, a pak se musím vážně dát do studia matematiky, nebo se obrátím k úsilí o poznání filozofie v jejím dějinném rozvoji, a v tom případě se musím pustit do starořečtiny.” Patočka mi řekl. “Když jsem se stal žákem Edmunda Husserla, a po poprvé přišel na jeho seminář, Husserl ke mně přišel, a zeptal se mě, zda ovládám starořečtinu, a já se musil přiznat, že ne. Tu se mě Husserl zeptal, jak si tedy myslím, že můžu dělat filozofii. A tak jsem se do starořečtiny pustil.” Tu mi nezbylo nic jiného, než se do toho také pustit.

Tu ještě musím dodat, že si Milana Sobotky nesmírně vážím. Nejen, že prosadil, aby v knize mé jméno figurovalo jako jméno třetího spolupřekladatele, ale když jsem byl z NČSAV vyhozen, prosadil, že jsem na FFUK dostal interní aspiranturu. (Ředitel NČSAV si mě pozval na pohovor, a řekl mi, že si ÚV KSČ nepřeje, abych se stýkal s cizinci. V té době, rok 1964-5, totiž do Prahy přijíždělo mnoho skupin studentů ze Západního Německa. Já vešel na Západě ve známost svými články na podporu marxisticko-křesťanského dialogu, publikovanými v *Neue Kirche* i jinde, a tak se mnou všichni chtěli mluvit, a já jsem je s největším potěšením provázel po svém

rodném městě. Ředitele jsem se zeptal: “Když jdu po Václaváku, a cizinci se mě zeptají, kde mohou najít veřejné záchodky, musím se k nim obrátit zády?”)

Když jsem aspiranturu nastoupil, Dušan Machovec, který na fakultě přednášel starověkou filosofií, se mě zeptal: “Julie, čeho chcete během své aspirantury dosáhnout.” Odpověděl jsem: “Chci ovládnout starořečtinu natolik, abych mohl číst Platóna a Aristotela v originále a v originále jim porozumět.” Dušan odpověděl: “To je nesmysl. To nejde.” Tu jsem po prvé pochopil, že náš učitel, který na svých přednáškách sáhal odborností, si vůbec nedovedl představit, že by Platóna a Aristotela bylo možné číst a rozumět jim bezprostředně v originále. V tu chvíli jsem si uvědomil, před jakým úkolem tu stojím.]

Teď možná namítnete: “To, o čem mluvíte, by si však vyžádalo věnovat tomu celý svůj život. Kdo dnes může mít na něco takového čas; která společnost si může dovolit financovat něco, co je i v tom nejlepší případě vhodné pouze pro pár zanícených lidí? Je-li odumření klasických studií a antické filozofie jedinou čestnou alternativou ke kariérám postaveným na plagiátech, nechť odumřou. Je-li v nich něco hodné trvalého zájmu, lze si k tomu nalézt přístup díky překladům, které máme.”

Tu se mohu zaručit, alespoň pokud jde o Platóna, že i ty nejlepší překlady jeho myšlení ochuzují a zkreslují. (Mnohá taková zkreslení odhaluji v *The Lost Plato*, především v kapitole 3. “A critical review of doctrinal arguments for and against the late dating of the *Phaedrus*” a v kapitole 9. “Plato’s shortest dialogue” spolu s průvodní “The Interlude: The *Clitopho* with Slings”.) Tu však můžete vznést další vážnou námitku: “Připusťme, že Platónovo myšlení je jakýmkoli překladem ochuzené a zkreslené. Jak však může pochopení jeho myšlení napomoci naslouchání jeho děl čtených nahlas? Samotná rychlost, s níž nahlas čtený text vstupuje do vědomí, je tu na překážku. Porozumění textu si vyžaduje čas k zamyšlení, o který nás naslouchání čtenému textu připraví.”

Tu se musím přiznat, že když jsem začal dělat zvukový záznam svého čteného Platóna, měl jsem na mysli pouze sebe sama a své vlastní potřeby. Před nějakým časem se mi totiž silně zhoršil zrak, což bylo způsobeno zablokováním drobných arterií na sítnici. Měl jsem obavu, že brzy přijde den, kdy řecké texty nebudu moci číst. Na štěstí jsem narazil na jednoduchou proceduru, s jejíž pomocí se mi arterie odblokovaly a zrak se mi plně navrátil. [Pro ty, koho by to mohlo zajímat. Od dětství jsem trpěl očními záněty, které jsem doma léčil borovou vodou. Tu v Anglii jsem se stal alergickým na Optrex, který se tu používá. Ještě v Oxfordu, někdy v letech osmdesátých, jsem s tím šel do nemocnice. Čínský doktor, jeden z nejlepších specialistů, mi poradil užívat tříprocentního roztoku sody bikarbóny. Záněty se mi takřka úplně vyléčily. K onomu oslabení zraku pak přistoupilo velice nepříjemné vyschnutí rohovky. A tak jsem znovu sáhl k roztokům sody bikarbóny: půl skleničky, takže jsem pro každé oko měl vždy tři až čtyři vyplachovací vaničky. Abych oči pořádně provlhčil, každým okem jsem koulel na jednu stranu, na druhou stranu, a znovu, a znovu, vždy co nejintenzivněji. Zřejmě jsem tímto očním cvičením dosáhl řádného prokrvení sítnice, a oba neduhy vymizely zároveň. Samozřejmě v tom očním cvičení s roztokem sody bikarbóny každé ráno a každý večer pokračuji.] Když se to stalo, rozhodl jsem se předem pojistit proti tomu, aby mě podobné zhoršení zraku v letech příštích nepřipravilo o můj každodenní požitek z děl starých Řeků. Proto jsem si začal pořizovat zvukový záznam mého čtení Platónova *Faidra*.

Věděl jsem samozřejmě, že před čtením nahlas musím každou pasáž důkladně projít očima, abych přesně věděl, co budu číst. Nemile mne však překvapilo zjištění, že jsem při hlasitém čtení nedokázal číst věty tak, abych náležitě reprodukoval jejich význam. Záznam jsem vymazal a začal znovu. Když jsem po nějakých třech pokusech byl konečně spokojen, poslechl jsem si záznam se zavřenýma očima. A tu jsem zjistil, že záznam byl stále dalek toho, co bylo zapotřebí, abych mohl sledovat význam každého slova, každé věty, a tak celého záznamu v jeho úplnosti. A protože mi šlo právě o to, abych text mohl plně prožít bez textu v ruce, zvukový záznam jsem znovu vymazal, a začal znovu, až se mi podařilo dosáhnout takové kvality čteného textu, že mé čtení přestalo text zatemňovat a náležitě ho osvětlovalo. Když se to stalo, začal jsem si uvědomovat, že mi poslech textů otevřel zcela nový svět intelektuálních prožitků ze světa, který se konstituoval na půdě starořečtiny.

Zatím jsem si pořídil zvukový záznam osmi dialogů – *Faidra*, *Charmida*, *Hippii většího*, *Lysida*, *Hippii menšího*, *Kleitofóna*, *Menóna* a *Euthyfróna* – z nichž první čtyři jsem zpřístupnil na své webové stránce. Další čtyři dám na webovou stránku jakmile si na to moje žena najde čas (já to neumím). Těžkosti, na které jsem narazil na počátku, však stále trvají, i když v poněkud zmírněné podobě: vždy musím udělat nejméně dva zvukové záznamy, které musím vymazat, protože nevyhovují mému standartu. Jak je to možné? Proč je tu neustále, od záznamu k záznamu, vždy znovu propast mezi plnohodnotným porozuměním každému slovu, každé větě, a každému odstavci při jejich předběžném čtení pouze očima, a mezi mými pokusy reprodukovat ono porozumění adekvátně jeho četbou nahlas? Domnívám se, že neurofyziologie mozkových struktur nabízí odpověď na tento paradox. Vizuální kortex je uložen jinde, než kortex sluchový, a oba jsou umístěny jinde než ona část kortextu, která uvádí v činnost orgány mluvící. Při četbě a poslechu čteného textu činnost těchto tří částí kortextu musí být plně integrována a uvedena v jednotu, v jejímž rámci se četba, poslech, a porozumění textu odehrává. To však nemůže poskytovat plné vysvětlení, protože to nevysvětluje, jak se může stát, že jsem se záznamem spokojen v průběhu jeho zaznamenávání – jen když jsem s ním takto spokojen, naslouchám záznamu se zavřenýma očima – a nakonec nebýt spokojen s jeho čistým poslechem, protože sluchový kortex je plně angažován v obou případech. Částečné vysvětlení může spočívat v tom, že při pouhém poslechu se na věc mohu lépe soustředit, a tak lépe posoudit, zda má četba text nejen že nezatemňuje, nýbrž náležitě osvětluje. To však nemůže vysvětlit paradoxní skutečnost, že pouhý poslech je aktivitou zdaleka nejnáročnější, a zároveň aktivitou, která mi skýtá daleko nejsilnější intelektuální prožitek. Co je tu tedy tou nejpodstatnější příčinou? Domnívám se, že při pouhém poslechu se musí plně angažovat nejhlubší vrstvy našeho intelektuálního bytí, protože vzájemné spojení mezi myšlením a jeho sluchovým vyjádřením je spojením vývojově daleko nejstarším, desítky tisíc let předcházejícím spojení mezi psaným slovem a naším myšlením. Nejen to, kdykoli přemýšlíme, naše myšlení se vynořuje z podvědomí v podobě mluveného slova, jemuž v mysli ‘nasloucháme’; myšlenky v mysli nečteme v podobě psaného slova. Je to tato nejhlubší vrstva našeho intelektuálního bytí, kde podvědomí je bezprostředně spjata s naším vědomím v každém myslícím aktu, které tu při poslechu záznamům vystavuji vlivu jazykových struktur, v interakci s nimiž se Platónovo myšlení konstituovalo a bylo dáno světu.

Když čtu nahlas zaznamenávaný úsek a pak naslouchám čtenému, tu vůbec nepřemýšlím o Platónovi, a vůbec ne o datování nebo o interpretaci jeho díla, protože

jsem plně zaměstnán úsilím o zachycení každého slova a každé věty, snahou porozumět tomu, co Sókrates chce říci Faidrovi a co Faidros říká Sókratovi. Začínám být přesvědčen o tom, že tyto krátké a nesmírně intenzivní exkursy do světa řeckého myšlení, představované každým jednotlivým záznamem, mě vedou přes Platóna za Platóna, do jazykových struktur v interakci s nimiž vyrostlo nejen jeho myšlení, nýbrž z nichž vytrysklo myšlenkové snažení všech velkých postav starořecké kultury, kultury v níž je zakořeněno i myšlení naše, ať jsme si toho vědomi, či ne. To je důvod, proč chci takto zvukově zaznamenat veškeré Platónovy dialogy, ale nejen to, nýbrž i Xenofóna a Aristotela, Herodota, Thukydidu, Lysiu, Isokrata a Demosthena. Doufám, že se k tomuto úsilí připojí klasičtí filologové a otevrou nám možnost takto si plně prožít Homéra, Aischyla, Sofokla, Euripida a Aristofána.

Paradoxně, čím větší je užitek, který člověk může načerpat z takového ponořování se do světa Platóna a starověkých Řeků, tím větší může být jeho přínos k naléhavým problémům dneška. Předpoklady, na nichž náš dnešní kapitalistický systém stojí, jsou neudržitelné. Ustavičné stupňování a rozšiřování materiální výroby v dohledné budoucnosti ohrozí samo lidské bytí na naší planetě. Člověk chce vždycky mít víc, než má, a v tom nevidím nic špatného. Jde tu jen o to, plně si uvědomit, v jaké oblasti se tato lidská schopnost a potřeba může uskutečnit a plně rozvinout bez toho, že by se to dělo na úkor druhých a celé budoucnosti lidstva. Musíme proto soustředit veškeré naše lidské úsilí na odhalování, uspokojování a kultivování našich skutečných tělesných, morálních a intelektuálních potřeb, a tak na dosažení opravdu dobrého bytí. Co jsou naše skutečné tělesné, morální a intelektuální potřeby? Jsou to ty potřeby, jejichž uspokojování každému z nás umožňuje dosahovat tělesného, morálního a intelektuálního optima v průběhu celého svého života. Každý z nás je jiný, a aktivity, jimiž v každé fázi našeho života o své optimální bytí můžeme usilovat, jsou pro každého z nás jiné. V rovině tělesných potřeb, ne každý z nás může dosahovat svého optima výstupem na Mount Everest, to však neznamená, že horolezectví by nemělo být otevřeno každému, kdo z něho může čerpat životní síly a tělesný rozvoj. Plně si přisvojení pokladů starořecké kultury, které je možné pouze plnohodnotným ovládnutím starořečtiny, není pro každého, avšak ti z nás, kdo mají předpoklady k tomu, aby takové znalosti dosáhli, poškozují sami sebe, pokud tyto své schopnosti nechávají atrofovat, poškozují všechny ty, kdo by jejich úsilím mohli být inspirováni k následování, a tak ochuzují náš národ a lidstvo samo.